

urğanlı kova".

أَزُقْلَغ azukluğ: " أَزُقْلَغَ er = azığı olan adam". Şu savda da gelmiştir. " أَزُقْلَغَ azukluğ aruk ermes = azığı olan adam yorulmaz".

أَرَنْغَ aranlığ: " أَرَنْغَ اف er = ahırı olan ev".

أَتَنْغَ atanlığ: " أَتَنْغَ er = iğdiş edilmiş devesi olan kimse".

أَزْلَغَ ularlığ: " أَزْلَغَ تاغ ularlığ tağ = kekliği çok olan dağ".

أَلْمِغَ alımlığ: " أَلْمِغَ er = alacaklı adam".

أَلِنْغَ alınlığ: " أَلِنْغَ er = alını geniş adam".

أَلَنْغَ ulunluğ: " أَلَنْغَ er = temrensiz, yeleksiz okları bulunan kişi".

أَرْجَحَ oruçak: Emanet. Bu kelime أَرْجَحَ şeklinde dahi yazılabilir. Şu parçada dahi gelmiştir :

أَرْجَحَ الْبَيْرْمَدَى الْمَلِغَ كَرُوا أَرْمَدَى
أَدَشَلِقَ أَرْمَدَى قَلْنِ أَرْمَدَى

[+] Bu parçada, basma nüsha büyük bir yanlışlık yapmıştır; yazma nüsha şu şekildedir.

أَرْجَحَ الْبَيْرْمَدَى الْمَلِغَ كَرُوا أَرْمَدَى
أَدَشَلِقَ أَرْمَدَى قَلْنِ أَرْمَدَى

Yanlışlık en ziyade 3 üncü mısradadır; tekrar bu mısraya ziyoruz: أَدَشَلِقَ أَرْمَدَى . Bu mısradaki ب harfinin ن şeklinde uzatılmasıdır. Doğrusu أَرْمَدَى değil, أَرْمَدَى olacaktır. Bundan sonra gelen kelime de أَرْمَدَى değil, أَرْمَدَى olacaktır. B. A.

Orunçak alıp yemedi

Alımlıg körü armadı

Adaşlık üze turmadı

Kalın eren tirkeşür

"Emaneti alıp yemedi, alacaklıyı görmekten usanmadı, arkadaşlıkta durmadı, kalabalıklı adamlar toplaşır".

(Birisini kınayarak diyor ki: Emanet almaktan, hak sahibini görmekten, borcunu uzatmaktan bıkmadı; şimdi de kalabalık bir ordu topladı, benim üzerime gelmek diliyor).

اغولچوک
اغورساک
اغولمک

ogulçuk: Oğulduruk (ana rahmi).

agurşak: Ağırşak.

ogulumuk: Üstüne hatıl atılmak için uzatılmış olan düz direk.

اچوزلک
اچوزلک
اداشلیک
اداکلیک

uçuzluk: Ucuzluk.

uçuzluk: Değersizlik, küçüklük.

adaşlık: Sadakat, adaşlık.

adaklık: Üzüm bağlarında çardak ayakları yapmak için kullanılan ağaç.

ادکلک

udukluk: İnsanın bir şeyden gafleti ve dalgınlığı.

ادھگلک

udhugluk: İşlere karşı uyanıklık.

ارغلیک

arıklık: Temizlik.

ارغولک

urugluk: "ارغولونبداي" urugluk bugday = tohumluk için saklanan buğday". Tohumluk için saklanan başka şeylere de böyle denir.

- أَجْفَلِقُ açıklık: Acılık.
 أَجْفَلِقُ açukluk: "يُوزُ أَجْفَلِقِي" yüz açukluğu = yüz gü-
 lümseyiği".
- أَجْفَلِقُ açuklug: "مِعَ أَجْفَلِقِي" kapuğ açukluğu = kapı açık-
 lığı".
- أَجْفَلِقُ oğaklık: "أَجْفَلِقِي يَرُ" oğaklık yer = ocak yeri"[+].
 "أَجْفَلِقِي تَيْتِكُ" oğaklık titik = gamur ve
 gamura benzer ocak yapılacak her nes-
 ne".
- أَرْقُلُقُ arukluk: Yorgunluk.
 أَرْقُلُقُ urukluk: "أَرْقُلُقُ يُونُكُ" urukluk yüng = ip yapmak
 için hazırlanan yün".
- أَرْقُلُقُ azukluk: Azık için hazırlanan şey.
 أَرْقُلُقُ uzaklık: İşte ağırlık.
 أَسْفَلِقُ uşaklık: İşte gösterilen çocukluk. "أَسْفَلِقُ قَلْبَا"
 uşaklık kılma = çocukluk yapma!".
- أُلُقُلُقُ ulugluk: ULULUK, şerer. "أُلُقُلُقُ تَنْرِغِي" ulugluk
 Tengriğe = ululuk Tanrınıdır".
- أُلُقُلُقُ ulugluk: Yaşça büyüklük.
 أَجْمَلِقُ amaçlık: "أَجْمَلِقُ يَرُ" amaçlık yer = atış yapmak
 için nişangâh olarak ayrılan yer".
- أَقْلُقُ anukluk: İşe hazırlanma.
 أَرْتَلُقُ üzütlük: Bir şeyde pintilik.
 أَكْثَلُقُ egetlik: "أَكْثَلُقُ قَرَابَشُ" egetlik kara baş = ger-
 dek gecesai gelinle birlikte gönderilen
 hizmetçi kadın, sağdıç kadın". Geline

[+] Bu kelime basma nüshada "تَيْتِكُ nitik" şeklinde ise de yaz-
 mada "تَيْتِكُ titik"dir. Bk. Dv. I, 323,15. B. A.

de "أَكْفَانٌ" egetliğ" denir [+].

Bu, değişmez bir kuraldır ki isimlerin sonuna sert kâf gelirse, adı verilen şeyin yeri yahut o şeyin konulduğu yer anlamına gelir, yahut ta mas-tar olur.

Bu üçten birisi olmaz da o şeyin sahibi anlamına gelirse "yumuşak kâf" getirilir. Bu kelime sert kâfla "gelin-e hizmet için hazırlanan cariye" anlamınadır. Yumuşak kâfla geldiği zaman "cariye sahibi gelin" manası anlaşılır. Bunların hepsinde anlam böyledir.

أَكْفَانٌ eteçlik: Ceviz oynamak için çukur açılmış olan yer.

أَدْرَاكٌ edherlik: Üzerine eğer konulan ağaç. Kelime-nin sonundaki kâf, yumşak olursa "eğer sahibi" anlamınadır.

[+] Bu kelime basma nüshada "أَكْفَانٌ" egetlik" şeklinde harekelenmiştir. Yazma nüshada dahi bu imlâda ise de hemzenin üzerindeki üstün kırmızı mürekeple konmuş, altındaki esre kazanmıştır. Bundan başka yazma nüshanın 37 nci sahifesindeki أَكْفَانٌ kelimesinin hemzesinde hem üstün, hem esre vardır. Ve yine yazma nüsha sahife 151 de üç defa yazılan bu kelime hep hemzenin üstün harekesiyle görülmektedir. Bundan başka yazma nüsha 148 de dahi أَكْفَانٌ imlasındadır. Hemzenin esresiyle "igmek" ise "eğelemek" anlamınadır. Bk. Dv. III, 192, 1-5.

Bize kalırsa bu hareke (hemzenin harekesi) ne tam üstün, ne tam esredir. Bugün bile Doğu Türklerinin kullanmakta oldukları bu kelime kapalı "e" iledir. Nitekim yazma nüshada أَكْفَانٌ kelimesindeki hemzenin hem altına, hem üstüne hareke koymakla buna işaret edilmiş olmalıdır. "ân, él, béz" kelimelerinde olduğu gibi. B. A.

أَكْرَلُكَ ügürlük: Darı konulan yer. Kâf, yumşak olursa
"darı sahibî" anlamına gelir.

أَكْرَلُكَ ögürlüg: "أَكْرَلُكَ أَر" ögürlüg er = koyun ve ko-
yuna benzer hayvanlardan sürüsü bulu-
nan adam". Kısraıkları, eşleri bulunan
aygıra "أَكْرَلُكَ أَدْبَغِر" ögürlüg adhgır" denir.

أَذْرَلُكَ edhizlik: Yükseklik.

إِسْرَلُكَ isizlik : Şer.

أَتَكْلُكَ eteklik : "أَتَكْلُكَ بُوَز" eteklik böz = etek yapı-
lacak olan bez". Bir elbisenin etekli
olduğu söylenmek istenirse "أَتَكْلُكَ تُون"
etekliğ ton" denir. (Kâf harfi yumşak-
tır).

أَتَكْلُكَ etüklük: "أَتَكْلُكَ سَغْرِي" etüklük sagrı = mest yap-
mak için ayrılan sahtiyarı".

أَتَكْلُكَ ötüklüg: "أَتَكْلُكَ كِسِي" ötüklüg kişi = Hâkandan
bir dileği olan kimse".

أَزْكَلُكَ üzüklük: Kesilme.

أَرْجَمُكَ örümçek: Örümcek.

إِلْرَسُكَ ilersük: Şalvar uçkuru.

إِسْكَلُكَ isiglik: Sıcaklık.

إِسْكَلُكَ isiglik: Sevgi. Nitekim "كَلَّا إِسْكَلُكَ كَرَك" kön-
gül isigligi kerek" denir ki "Gönül
sıcaklığı gerek" demektir.

أَرُكْلُكَ erüklük: Eriklik, erik bahçesi.

إِيرُكْلُكَ ériklik: Hayvanın istekliliği.

أَشْكَلُكَ eşiklik: "أَشْكَلُكَ يَغَاغ" eşiklik yığag = eşik
yapmak için hazırlanan ağaç". Başka

şey için de böyle denir.

اشكك

eşüklük: "اشكك برجين" eşüklük barçın = bürgü yapılmak için hazırlanmış olan ipekli kumaş". Yumşak kâfla olursa "kumaş sahibi" anlamına gelir.

اڤكك

eweklik: İşlerde ivme, acelecilik.

اڤكك

ekeklik: Kadının arsızlığı, yüzüzlüğü.

اڤكك

ükeklik: Sendik yapılmak için ayrılan ağaç.

Üzerinde burçlar bulunan kaleye "اڤكك"

ükekliğ tam" denir.

اڤكك

eliglik: Eldiven, elcik.

اڤكك

emikliğ: "اڤكك ايشلاڤ" emikliğ işler = emzikli ka-

dın". Şu savda dahi gelmiştir: "اڤكك"

أراغت كاسجي بلور" emikliğ uragut kösekçi

bolur = emzikli kadın iştahlı olur".

(Emzikli kadın yemeğe iştahlı olur, o-

na uygun gelen şey verilir).

اڤكك

enüklüg: "اڤكك رسلانو" enüklüg arslan = yavrulu

arslan".

+
+ +

BİRİNCİ VE İKİNCİ HARFLERİ HER

TÜRLÜ HAREKEYLE HAREKELİ

فَعْلَعَان AYRIMI [+]

Bu ayırım, mevsuftan sıfatların

[+] Basma nüshada bu ayırımın başlığı yazılırken ufak bir yanlışlık yapılarak اڤكك ايشلاڤ şeklinde yazılmışsa da yazma nüshada şöyledir: اڤكك ايشلاڤ. Biz Türkçeye çevirirken yazma nüshayı üstün tuttuk; çünkü ayırma gereken bu idi. Gerek birinci ve gerek ikinci ayırma üç harekeyle harekelenmiş bulunuyor. B. A.

çok olarak çıktığını gösterir. Bu, a-
rapçada -filin kendisinden çok olarak
çıktığını gösteren- sıfat manasına ge-
len مفعول ayrımı gibidir: مفعول çok
yemek yediren, محراب çok savaş yapan
kimse demektir.

Bu ayırmadaki kelimelerin sonun-
da ن bulunmak gerektir. Oğuzlarla
Kıpçakların çoğu bu ن harfini ق ya-
parlar. İçi sıkıntılı kişiye "اَبْتِغَان" buş-
gan" denir. Oğuzlar غ harfini atarak
"اَبْتِغ" buşak" derler. Bu, gerçek bir
kuraldır.

اَبْتِغَان abıtgan: اَلْاَرَالْ اَوْ ذِكْرِيْدُ اَبْتِغَان ol er ol özin ki-
şiden abıtgan = o, kendini herkesten
gizliyendir" [+].

اَبْتِغَان ağıtgan: "اَلْاَبْتِغَانْ اَبْتِغَان ol küp ol süçük-
ni ağıtgan = o küp, içerisine konan
her tatlı şeyi daima acıtır" demektir.

اَبْتِغَان udhitgan: "اَبْتِغَانْ اَبْتِغَان bu ot ol ki-
şini udhitgan [++] = bu ilâç o adam
hep uyutmaktadır".

اَبْتِغَان arıtgan: اَلْاَبْتِغَانْ اَبْتِغَان ol kişi ol ta-
rığ arıtgan = o adam hep buğday a-

[+] اَبْتِغَان kelimesi hem yazma, hem basma nüshalarda harekesiz
ise de Dv.I,178,11 de اَبْتِغَان şeklinde geçmektedir. Biz bu-
nu "abıtgan" imlasında aldık. B. A.

[++] اَبْتِغَانْ اَبْتِغَانْ اَبْتِغَانْ cümlesi yazma nüshada اَبْتِغَانْ اَبْتِغَانْ
geklinde ise de doğru olanı basma nüshadaki şekildir. Çün-
kü iki ma'rife edatı bir arada toplanamaz. Bay Kilislinin
bu düzeltilmesi yerindedir. B. A.

yıklar".

azıtgan: "أَزِيتْغَانُ ol kişi ol yoldan
azıtgan = o kimse, adamı hep yoldan
azdırır".

uzutgan: "أَزُوتْغَانُ bu er ol ışık
uzutgan = bu adam işi daima uzatır".

ozıtgan: "أَزِوتْغَانُ bu er ol atın
ozıtgan = bu adam atını daima ileri
sürer".

usıtgan: "أُسِيتْغَانُ bu kuyaş ol
kişini usıtgan = bu güneş, şiddetli
sıcak adamı çok ısıtır, susatır". Şu
parçada da gelmiştir :

أُسِيتْغَانُ قُيَاشُ قَبَدِي مِجْلَعُ اذْشُ بِيئِدِي
أَرْتِشُ سُوْنُ كُجْئِدِي بُوْدُنُ اَزْ اَرْ كُشُوْرُ

Usıtgan kuyaş kapsadı

Umunçluğ adhaş yaysadı

Ertiş suwin keçsedı

Budun anın ürküşür

"Susatan güneş kapladı; umulan arka-
daş çekemezlik etti, irtiş suyunu geç-
mek istedi, onunla -ondan- ulus ürkü-
şür".

(Yazın sıcaklığı bizi kuşattı; umulan,
beklenen dost bize hased etti. Düşman
irtiş suyunu geçmek üzeredir; bu yüz-
den ulus arasına ürküntü düştü).

agıtgan: "أَغِيتْغَانُ bu keyik

ol itığ tagka ağıtgan = bu geyik o köpeği daima dağa ağıdır".

اَقْتَانَ akıtgan: "بُونَاعُ التُّفْرَاقِ اَقْتَانَ" [+] bu tağ ol toprak akın akıtgan = bu dağ yağmuru çabuk akıtır".

اَقْتَانَ okıtgan: "بُؤَيْتِ الْكَيْفِ اَقْتَانَ" bu bitik ol kişini okıtgan = bu kitap insanı çok okutturur".

اَلْتَّانَ ulıtgan: "بُؤَارُ اَلْاِتْرِ اَلْتَّانَ" bu er ol itın ulıtgan = bu adam köpeğini çok ulutur".

اَلْتَّانَ unıtgan: "بُؤَارُ اَلْاِسْوَرِ اَلْتَّانَ" bu er ol söz unıtgan = bu adam sözünü çok unuttur".

اَلْتَّانَ anıtgan: "بُؤَارُ اَلْاِشِغِ اَلْتَّانَ" bu er ol ışık anıtgan = bu adam daima işlere hazırlıklıdır".

اَجْرُغَانَ uçurgan: "بُؤَارُ اَلْاِشِغِ اَجْرُغَانَ" bu er ol kuş uçurgan = bu adam çok kuş uçurur".

اَجْرُغَانَ açurgan: "بُؤَاشِ اَلْاِشِغِ اَجْرُغَانَ" bu aş ol kişini açurgan = bu aş insanı çok acıktırır".

اَسْرُغَانَ asurgan: "بُؤَارُ اَلْاَسْرِ اَسْرُغَانَ" bu er ol telim asurgan = bu adam çok aksırır".

اَسْرُغَانَ osurgan: "بُؤَارُ اَلْاَسْرِ اَسْرُغَانَ" bu er ol osurgan = bu adam çok osurur".

اِسْرُغَانَ ısırğan: "اِسْرُغَانَ اِسْرُغَانَ" ısırğan it = ısırğan

[+] Bu örnek basma nüshada yukarıdaki şekilde ise de yazma nüshada بُونَاعُ اَلْاِسْرِ اَقْتَانَ şeklinde. Daha açıkçası Bay Kilişinin "تُفْرَاقِ toprak" imlâsında yazdığı kelime yazma nüshada doğru olarak "تُفْرَاقِ tawrak" dır; kelime "çabuk" anlamındadır. Nasıl ki Divanın birçok yerlerinde bu şekildedir. Brockelmann doğrusunu almıştır. B. A.

köpek".

أَشْرُغُون awujgun: Deri sepiylenen palamut ağacı meyve -
si [+].

أَيْشَغَان atışgan: "أَلْ مَيْكَنْ لَاقْ أَيْشَغَان" ol mening birle
ok atışgan = onun benimle -yarışmak i-
çin- ok atışmak âdetidir".

أَبْرُكَان öpürgen: "بُوَأَرُ أَلْ سُوْتُ أَبْرُكَان" bu er ol süt ö-
pürgen = bu adamın âdeti başkasına çok
süt içirmektir".

إِبْرُكَان içürgen: "بُوَأَرُ أَلْ تَيْلَمُ سَيْحُكْ إِبْرُكَان" bu er ol telim
süçik içürgen = bu adamın âdeti çok şa-
rap içirmektir".

أَذْرُكَان edhergen: "بُوَاتُ أَلْ كَيْكَنْ ذَرُكَان" bu ıt ol keyik-
ni edhergen = bu köpek yaban hayvanı a-
vını çok aramaktadır". Hakkını daima a-
rıyan kişi için de böyle denir.

أَشْرُكَانِشْرُكَان ewürgen tewürgen: "بُوَأَرُ أَلْ إِبْشِغْ أَشْرُكَانِشْرُكَان" bu
er ol ışığ ewürgen tewürgen = bu adam
her zaman işleri evirir, çevirir".

أَذْرُكَان ödhürgen: "بُوَأَرُ تَيْكَا نَانُكْ بِي أَذْرُكَان" bu er tegme
nenğni ödhürgen = bu adam herşeyi se-
çen, üyürtleyen adamdır" [++].

أَشْرُكَان öşergen: "بُوَأَرُ أَلْ كُوْزِي أَشْرُكَان" bu er ol közi

Brockelmann "أَشْرُغُون awujgun" kelimesinin Arapça karşılığı
olarak metinde geçen "أَشْرُغُون" kelimesini "akasya ağacının mey-
vesi" diye terceme etmişse de bu terceme doğru olmasa ge-
rektir. Çünkü akasya ağacının fasulyeye benzeyen meyvesi
ile deri sepiylenmez. Arapça lügatlerde bu kelime için bir-
kaç mana verilmişse de biz yukarıdaki manayı aldık. B. A.

Basma nüshada yukarıdaki şekilde görülen örnek, yazma
nüshada "بُوَأَرُ أَلْ تَيْكَا نَانُكْ بِي أَذْرُكَان" şeklindedir. Basma nüsha-
da "أَلْ" kelimesi eksiktir. B. A.

öşergen = bu, aklık ve aklığa benzer şeyler yüzünden daima gözü kararan adamdır".

اگرگان egürgen: Taneleri olan bir bitkidir, Bunu Karluk Türkmenleri yerler.

اگرگان egirgen: " بواشلار آل تلم سببا اگرگان bu işler ol telim yapıp egirgen = bu kadın çok ip e-girir".

ایتلگان سیلغان etilgen sayılğan: " بوازار آل ایتلگان سیلغان" bu er ol etilgen sayılğan = bu, birçok işlere giren, çıkan adamdır".

ایتلگان etilgen: Atlarda bulunan bir hastalık. Bu, bez hastalığıdır ki bezler yarılarak geçer. Farsçada buna ختام derler.

ایتلگان etilgen: " مينك ايتم اذكولكن ايتلگان انك" mening işim da-ima iyiliğe yüz tutmaktadır".

أزولگان üzülgen: " بويشغ آل أزولگان" bu yışığ ol üzülgen = bu ip daima üzülür, bu daima üzülen iptir".

أرولگان ürülgen: " بوازار آل اربگان أرولگان" bu er ol öpken ürülgen = bu adam öfkeyle tulum gibi kabarır, bu adam öfkeyle tulum gibi kabrandır".

ایشلگان eşilgen: " بويب آل ايشلگان" bu yapıp ol eşilgen = bu ip daima uzar".

ایشلگان eşilgen: " بوقيدر آل ايشلگان" bu kayır ol eşilgen = bu, daima eşilen, akan kumdur".

اَكْلَانُ egilgen: " اَلْاَكْلَانُ bu butak ol e-
gilgen = bu dal daima eğilir".

اَكْلَانُ ökülgen: " اَلْاَكْلَانُ bu neng ol tut-
çı ökülgen = bu, daima yığılan bir nes-
nedir".

+ +

İLK HARFİYLE İKİNCİ HARFİ HAREKELİ OLAN AYRIMIN BİR BAŞKA TÜRLÜSÜ

اَرْمَدَايُ urumday: Kendisiyle ağunun zararı giderilen
bir taş, panzehir.

+ +
اَفْكَلُ AYRIMI

اَرْسَالِيْقُ arsalık: Hem erkekliği, hem dişiliği bulunan
bir hayvan. Oğuzca.

+ +

İLK HARFİ ÖTRE OLANLAR

اَسْعُ ? [+] : Kuru üzüm.

اَسْجَرُ Ögreyük: Görenek, âdet. Hakan Afrasyabın ağı-
dında, zamanı anlatan, şu parçada dahi
gelmiştir :

[+] Bu kelime yazma ve basma nüshalarda اَسْجَرُ şeklinde görül-
mektedir. Brockelmann, bunu "üskeç" imlâsında yazmış ise
de yanılmıştır. Çünkü bu ayrımın icabına göre kelime üç
heceli olacaktır; Brockelmann'a göre ise iki hecelidir.
Bize kalırsa اَسْجَرُ kelimesinde اَسْ ile ج arasında bir harf
daha bulunmalıdır; nitekim bu harfin diğî yazıda bellidir.
Kelime "Üskeneç" veya "Üsketeç" olmalıdır. B. A.

اَكْرَبِي مُنْدَغْ اَوْ مُنْدَا اِذْنِ كَدَغْ اَوْ [+]
 اَنَا اَرْنُ اَغْرَبَاقْ نَغْلَرُ بَشِي كَرْتِيلُوْر

Öğreyüki mundağ ok

Munda adın tegdeğ ok

Atsa ajun uğrap ok

Tağlar başı kertilür

"Gerçekten âdeti böyledir; bundan başka ortaya çıkan sebep te vardır. Dün-ya ok atsa dağların başı kertilir".

(Zamanın göreneği böyledir; bundan başka bir takım korkulu sebepler de vardır. Zaman dağ başını dileyerek ok atsa, dağ başı kertilir).

+ +

فَعَالِلْ AYRIMI

اَسَايُقْ usayuk: " اَسَايُوْرَانْ usayuk er = gafil adar".

+ +

BU AYRIMIN MENKUSU

اَيْدَسِيْلُقْ uyadsılık: " اَيْدَسِيْلُقْ اَرْ uyadsılık er = kendisine çok utanma gelen, çok utangaç

[+] Bu mısradaki كَدَغْ kelimesini iyi anlayamadık. Brockelmann dahi bunun için bir şey söylememiş. Uygur lehçesinde de bulunmadık. Yalnız Radloff'ta "teğdeğ" şeklinde ve "erişen" anlamında bir kelime vardır. Biz bunun, mısradaki kelimeye olan yakınlığını ve anlamca benzerliğini göz önüne alarak gördüğümüz şekilde yazdık ve o yolda mana verdik. Bundan başka yazma nüshada كَدَغْ kelimesindeki ت harfinin altındaki esre, kırmızı mürekepledir, güvenilmez. B. A.

adam".

+
+

BU AYRIMIN MENKUS OLARAK BAŞKA

- BİR ÇEŞİDİ

أوهي ühi : Baykuş. Türklerin çoğu ك ile "أوكي" ügi" diye söylerler, doğrusu da budur. Çünkü Türk dilinde ه harfinin yeri yoktur.

+
+

BU AYRIMIN GUNNELİSİ

أتكؤنڭ ötkünğ[+]: Hikâye. "أتكؤنڭ" ötkünğ ötkündi = hikâye söyledi".

+
+

GUNNELİLERDEN فعالل AYRIMI

الانڭر alongır: Türkmenlerin yediği "geleni" adındaki

[+] Biz bu kelimeyi "ötkünğ" şeklinde okumak istiyoruz. Buna iki sebep vardır. Birincisi: Bu kelimenin ayrımı فعالل dir. Bunun "أسایق usayuk" kelimesi gibi "أتكؤنڭ" ötkünğ ve "أید سیلق" ayid siliq "uyadsılık" kelimesinin de "uyadsılık" olması gerektir. Çünkü ayırım icabı kelime üç heceli ve birinci, ikinci harfleri harekeli olacaktır.

İkincisi: Yazma nüshada اتكؤنڭ kelimelerinin baş harflerinde hareke yok; ikinci harf olan ت lerde birer ötre vardır. Yine bu satırda bulunan اكلداي kelimesinin birinci harfinin üzerinde kırmızı bir ötre görülmekte ve ت harfinin harekesi kazanmış bulunmaktadır; fakat bu hareke iyi bakıldığı zaman seçilmektedir. Her ne kadar Dv. I, 214, 17 ve I, 215, 1 de görülen kelimeler "أتكؤنمك" ötkünmek şeklinde iseler de manaları daha ziyade "yarış etmek" anlamına sahiptir.

Bundan başka bu ayrimda gelmiş olan "أوهي ühi" kelimesi dahi ayrima uymamaktadır. B. A.

küçük bir hayvan.

انكأمك unğamuk: "انكأمك أر" unğamuk er = salak adam".
انكأيك öngeyük: "انكأيك نأنك" öngeyük neng = bir şeye
mahsus olan" demektir. Bir kimseye ay-
rılan, tahsis edilen her nesneye de
"öngeyük" denir.

+
+ +

BU AYRIMIN BAŞKA ÇEŞİDİ

اتنكأق otunğluk: Odunluk.

Tanrıya şükür olsun hemzeli i-
simler kitabı bitti.

X

X X

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ
ADIYLA

HEMZELİ FİİLLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

Bizim, her kitabın fiillerin-
den -her fiilin mazisini, muzariini,
mastarını- bahsedeceğimizi bilmelisin.
Biz maaziyi gösterip muzari ve mastar-
ı geçeceğiz. Çünkü muzarie ve mastar-
a yaraşan hiç söylenmemekti. Ancak
söylenmedikçe muzari sıygasının nasıl

olacağı, ne gibi hareketlerle hareketleneceği bilinmediği için yazıldı. Mastar da böyledir. Çünkü söylenmedikçe, hangi mastarın sert kefle ince, hangi mastarın kalın ve çekerek söylenmesi bilinemez.

Bundan sonra, bütün fiillerde kural, sonuna ل gelen mastarların mazisi, muzarii ince söylenmektir. Sonuna ق gelen mastarlar tok ve ق لı, غ لı kelimeler olması iktiza eder. ك لı mastarda, kelimenin ince ve ك لı olması gerektir. Bütün fiillerde ve mastarlarda kural budur.

أبدي öpdi : "ألْمِنْ أَبْدِي ol meni öpdi = o, beni öptü", (أَبَا - أَبَا - أَبَا öper - öpmek).

Şu savda dahi gelmiştir : "تَاشِعْ" taşig isrumasa öpmiş kerek = taşı ısırılmayan öpmeli". Bu sav, dileğine erişmek için işlerinde yumşaklıkla emrolunan kişi için söylenir.

أبدي öpdi : "مُونْ أَبْدِي mün öpdi = çorba içti". Çorbaya benzer şeyler için de böyle denir; (أَبَا - أَبَا - أَبَا öper - öpmek).

أبدي açdı : "قَبْغْ أَبْدِي kapuğ açdı = kapıyı açtı", (أَبَا - أَبَا - أَبَا açar - açmak).

أبدي uçdı : "قُشْ أَبْدِي kuş uçdı = kuş uçtu";

" أَنْكَ قُبْحِي أَجْدِي " aning kuti uqđı = onun devleti gitti"; " أَرَاتِن قُدِّي أَجْدِي " er attın kudhı uqđı = adam attan aşığı düştü"; " أَوْت أَجْدِي " ot uqđı = ategin alevi söndü"; " أَرْنَيْتُ أَكْبَاسِي لَيْدِي " erning öpkesi uqđı = adamın öfkesi geçti"; " أَرْتِي أَجْدِي " er tını uqđı = adamın soluğu kesildi". Bunların hepsinde de bu kelime kullanılır; (أَجَار - أَلْمَاعِق) uçar-uçmak).

أَجْدِي içdi : " أَرَسُوفُ أَجْدِي " er suw içdi = adam su içti". Herhangi bir şeyi içen, veya sorup içine çeken kimse için de böyle denir; (أَجَار - أَلْمَاعِق) içmek).

أَرْدِي erdi : " أَلْأَنْدَغُ أَرْدِي " ol andağ erdi = o, öyle oldu, öyle idi" [+]; (أَرْمَاك) erür-ermek).

أُرْدِي ürdi : " أَلْأَاتُ أُرْدِي " ol ot ürdi = o, ateş üfledi". Köpek ürdüğü zaman da "أَشَارْدِي" it ürdi" denir; (أَرَار - أَرْمَاك) ürür-ürmek).

أُرْدِي urdı : " أَلْأَكْدَاكِي نَانِي سِيرْدَا أُرْدِي " eligindeki nengni yerde urdı = elindeki nesneyi yere koydu".

[+] Bugün dilimizde "idi, imiş" gibi şahidî ve naklî mâzî şekillerinden başka sıygası kalmamış olan bu fiil, bazı Osmanlı gramercileri tarafından "imek" şeklinde gösterilmiş ve bugün kullanılmadığı söylenmiştir. Osmanlı gramercilerinden bir takımları da böyle bir fiil olmadığını söylemişlerse de birincilerin sezgişleri yerindedir. Nitekim Dv. I, 99, 2 deki " أَرْدِي " erden = iken" kelimesi de bunu teyid eder. B. A.

كُشُّ : "Şu savda da gelmiştir : كُشُّ كُنْكَ أُرْسَا أَلْتُرَا ذَا قِنْ كَلْبُرْ

kümüş künge ursa al-
tun adhakin kelir = gümüş güneşe konsa
altın ayağıyle gelir". (Para güneşe
konursa altın ona doğru yürüyerek ge-
lir). Bu sav, işlerinin görülmesi için
parayı esirgememekle emrolunan kişi
hakkında söylenir.

أَل قَلْبُرْ أُرْدِي "ol kulin ur-
dı = o, kölesini döğdü". Başkası da
böyledir; أُرُورْ - أُرْمَاقْ (urur - urmak).

أُرْدِي ezdi : "أَل تَرِي أُرْدِي "ol teri ezdi = o, deriyi
kazıdı, sıyardı"; أُرْمَاكْ (ezmek).

أُرْدِي üzdi : "أَل يَبُّ أُرْدِي "ol yıp üzdi = o, ipi
kesti". İplik ve buna benzer şeyler
için de böyle denir; أُرْمَاكْ - أُرْمَاكْ (üzmek).

أُرْدِي esdi[+] : "أَل يَشِيعُ أُرْدِي "ol yışığ esdi = o,
ipi uzattı". Başka şeyler için de böy-
le denir; أُرْمَاكْ - أُرْمَاكْ (eser - esmek).

أُرْدِي esdi : "أَل يَسِينُ أُرْدِي "esin esdi = esinti es-
ti";

أُرْدِي esdi : "أَل تَرِغُ أُرْدِي "tarığ esdi = tohum sa-
vurdu". Başkası için de böyle denir.
Yel toprağı savurduğu zaman da böyle

[+] Yazma nüshada أُرْمَاكْ - أُرْمَاكْ - أُرْمَاكْ şeklinde olan bu kelimeler
basma nüshada أُرْمَاكْ - أُرْمَاكْ - أُرْمَاكْ şeklinde geçmiştir ve birin-
ci cildin sonunda düzeltilmemiştir. Divan'da ve Radloff'da
bu kelimeler hep أُرْمَاكْ ile geçmektedir. B. A.

söylenir. Bu kelime müteaddi ve lâzım olarak kullanılır.

أُسْدِي usdı : "أَزْ أُسْدِي [+] er usdı = adam susat" (أُسَارُ - أُسَارُ usar - usmak).

أُسْدُم usdum: "سَأَىلَا أُسْدُمُ men eyile usdum = ben öyle sandım". Oğuzca. (Mastarı yukarıdaki gibidir).

أُسْدِي eşdi : "أَلْ كَيْرْبَانِ أُسْدِي" ol kayırnı eşdi = o, kumu eşti". Unu çuvala ve çuvala benzer şeylere aktırap koymak için de böyle denir; "أَتْلَعُ أُسْدِي" atlıg eşdi ? = atlı gitti, yürüdü"; "كَيْبَانِ أُسْدِي" kaynar aşış eşdi = kaynıyan tencere taşıtı"; "أَشَارُ - أَشَاكُ" eşer - eşmek).

أُسْدِي üşdi : "أَلْ أَوْ أُسْدِي" ol ok üşdi = o, oku delgiş (makkap) ile deldi"; "نَاكُ كَائِمِ أُسْدِي" etmekge telim kişi üşdi = halk ekmeğe üşüştü, birçok kimseler ekmek için toplandı"; "أَشَارُ - أَشَاكُ" üşer - üşmek).

أُسْدِي öwdi [++] : "أَلْ أَمَّاكُ أُسْدِي" ol etmek öwdi = o, ekmek ufaladı"; "أَفَارُ - أَفَاكُ" öwer - öwmek).

[+] Basma nüshada bu cümlenin evvelindeki kelime ^{أَزْ} şeklinde harekelenmiş ise de doğrusu "أَزْ er" olacaktır. Yazma nüshada dahi böyledir. B. A.

[++] Basma nüshada "mek" ile geçen bu fiil yazma nüshada dahi bu şekilde yazılmışsa da sonradan bir düzeltme görerek أَفَاكُ şekline girmiştir. Şu halde kelimenin doğrusu bu günkü kullanışa uyan "أَفَارُ - أَفَاكُ" uwar - uwmak" şekli olacaktır ki "ufalamak" anlamındadır. Nitekim Dv. I, 162, 4 te أَفَاكُ şeklindedir. B. A.

اَعْدَى ewdi : "كُرْبِحَا كَيْبَى اَعْدَى" körünge kişi ewdi = halk, görülecek şeye koştu". (Halk görmek için bir şeyin etrafına toplandı); (اَعْدَى - اَعْدَى ewer - ewmek).

اَعْدَى ewdi : "اَعْدَى er ewdi = adam acele etti".

Şu parçada da gelmiştir :

اَذُو بَارِبْ اَكْشْرِ اِفْدِم . نَلْمُ بُوْرِبْ كِي كَهْدِم
اَيْمُ بِلَا تَكُو اِفْدَم . مَبِي كُوْرِبْ بِي اَعْدَى [+]

Üdhü barıp öküş ewdim

Telim yorup küçi kewdim

Atım birle tegü ewdim

Meni körüp yini ağdı

"ardınca varıp çok ivdim, çok yorup kuvvetini gevşettim, atımla erişmeğe çabaladım; beni görerek tüyleri ürperdi".

[+] Bu parçanın son mısraındaki كَيْبَى kelimesi yazma ve basma nüshalarda bu şekilde görülmekte ise de doğru değildir. Doğrusu "كَيْبَى-yini" olacaktır. Nitekim Divan'ın birçok yerlerinde ve hele I, 186, 14 teki "اَلْبِيْبِي اَرْبَدِي" anıñ yini ürperdi" sözü "onun teni ürperdi, tüyleri ürperdi" anlamına alınabilir. Bu parçanın son mısraındaki كَيْبَى kelimesi de 186 ıncı sahifedeki كَيْبَى kelimesi gibi aynı manaya gelmektedir. Brockelmann I, 220, 13 teki ve I, 385, 16 daki كَيْبَى kelimelerini "deri" anlamına almışsa da doğru yapmamıştır. Bu kelimenin "vücut, ceset, ten" anlamına geldiği açıkça görülmektedir. Şayın bilgin Brockelmann bu parçanın Arapça izahındaki اَفْتَحِلَا sözüne aldandmış, كَيْبَى kelimesini "deri" ile anlatıp geçmiştir. "Derisi ürperdi" sözü Arapçaya özger bir deyiştir. Herhangi bir dilin öz deyişi, öz savı başka bir dile, olduğu gibi geçirilemez. Nitekim bugün Batı Türkleri bu gibi yerlerde "tüyleri ürperdi" denler. Doğu Türklerinin vaktiyle buna "yini ağdı, yini ürperdi" dedikleri anlaşılmaktadır. Fakat hiçbir yerde Türklerin "derim ürperdi" dedikleri işitilmemiştir. Bu parçada görülen كَيْبَى kelimesi yazma nüshada ufak bir bozuntuya uğramıştır. İyice bakılacak olursa kelimenin üzerinden bir nokta kazınmış ve yukarıda görülen yanlış şekli almıştır; silinen noktanın yeri belbellidir. B. A.

الَّذِي ildi : " أَتِ بِشَيْبِ الدَّبِيَّ et pişip ildi = et pişerek erpidi". Eskiyerek yıpranan ve yırtılan elbiseye de böyle denir; (الرَّ)
الْمَأَق ildir = ulmak).

الَّذِي ildi : " تَكَانَ تَوُوعِ الدَّبِيَّ tiken tonuğ ildi = diken elbiseye ilişti". Başka şeyler için de böyle denir; " أَرْتَاعِدُنْ قُدِّي الدَّبِيَّ er tağdan kudhı ildi = adam dağdan aşağı indi". Muzari sıygası ilk örnekte (diken ilişmek örneğinde), ل harfi üstün, ikinci örnekte ötre okunarak teşkil edilir. Birincide " إِرْ " iler", ikincide " إِرْ " ildir" olacaktır.

"İlişmek" anlamına gelen kelimenin mastarı ك ile " الْمَأَق ilmek", "inmek" anlamına olan kelimenin mastarı ise ق ile " إِمَأَق ılmak"dır.

أَمْدِي emdi : " كَعَجْ أَنَا سِنْ أَمْدِيْ kenç anasın emdi = çocuk anasını emdi". Hayvanların emmesi de böyledir; أَمَأَق - أَمَأَق emer - emmek).

أَمْدِي umdı : " أَلْ مَسْدُنْ نَانَا أَمْدِيْ ol menden neng umdı = o, benden bir şey umdu"; أَمَأَق - أَمَأَق umar - ummak).

أَنْدِي öndi : " أُنْ أَنْدِيْ ot öndi = ot bitti", " أَلْ أَمَأَقْ ol ewge öndi = o, evine gitti". Uygurca. (أَمَأَقْ - أَمَأَقْ öner - önmek).

إِنْدِي indı : " أَلْ نَاعِدُنْ قُدِّي إِنْدِيْ ol tağdan kudhı indı = o, dağdan aşağı indı". ن harfi ل den

çevrilmedir. Nitekim Arapçada **جَلُّ** sözle-
رِينْدِ دِ بۆيَلِدِر.
+ + -

BU AYRIMIN - ÖNÜ HEMZELİ OLAN

AYRIMIN - MUZAAFI

اَبَّ attı : " اَرَا اَبَّ er ok attı = adam ok attı",
" تَنَّا اَبَّ tang attı = tan açtı, şafak
söktü", " اَل اَبَّ نَانَكْنِي ol attı neng-
ni = o adam o şeyi attı"; (اَنَّا - اَنَّا
atar - atmak).

اَبَّ uttı : " اَل اَبَّ اَبَّ ol anı uttı = c, oyunda
onu yuttu, üttü". Başkası da böyledir;
(اَنَّا - اَنَّا utar - utmak).

Şu parçada dahi gelmiştir :

كَيْسُ يَزَالُ يَنْظُرُ بِرَأْسِهِ . كَيْسُ يَزَالُ يَنْظُرُ بِرَأْسِهِ .
كَيْسُ يَزَالُ يَنْظُرُ بِرَأْسِهِ . كَيْسُ يَزَالُ يَنْظُرُ بِرَأْسِهِ .

Kış yay bile tokuştu

Kıngır közün bakiştı

Tutuşkalı yakıştı

Utgalimat[+] oğraşur

"Kış yazla vuruştı, kızgın gözle ba-
kiştı, tutuşmak için yaklaştı, birbi-
rini utmağa uğraşır".

[+] Bu parçanın son mısraındaki kelime **اَبَّ** şeklinde ve ikinci harfi noktasızdır. Yazma nüshada dahi böyle ise de ikinci harfin üzerindeki noktanın kazanmış olduğu görülmektedir. Bu kelime, "utar - utmak" fiilinin tanıkları arasında gelmiş olduğundan "utgalimat" olacağı açıktır. E. A.

(Yaz ile kış öceştiler ve savaşa girdiler, kızgın gözle birbirlerine baktılar, arkadaşını tutmak için birbirlerine yaklaştılar, biri öbürünü yutmak için uğraşır).

أَبَّ ötti : "أَوْكَيْكُنْ أَبَّ" ok keyikten ötti = ok geyiğe geçti". Başka bir şeye geçen her nesne için dahi böyle denir. "وَبَرَّ"

أَبَّ karın ötti = karın boşaldı, sürdü"; (أَتَاكَ - أَتَاكَ öter - ötmek).

أَبَّ ütti : "أَلْبَاشِعْ أَبَّ" ol başığ ütti = o, başın saçlarını yaktı, üttü"; (أَتَاكَ - أَتَاكَ öter - ötmek).

أَبَّ itti : "أَلْأَبِيَّ إِبَّ" ol anı itti = o, onu itti, çarptı, eliyle veya ayağıyla itti, onu yere düşürdü"; (أَتَاكَ - أَتَاكَ iter - itmek).

أَبَّ etti : "تَنَكَّرَ مِنْكَ إِبَّ" Tengri mening ışım etti = Tanrı benim işimi iyiliğe koydu", "أَلْبَكْحُ إِبَّ" ol yüküng etti = o, namaz kıldı".

Oğuzca.Oğuzlar bir şey yaptıkları zaman "أَبَّ etti" sözünü kullanırlar, öbür Türkler "قَدَّى" kıldı" derler. Yalnız, bu kelime kadınla çiftleşmekte kullanıldığı için Oğuzlar -kadınlar sıkılmasın diye-

bunu kullanmaktan vaz geçmişlerdir; (أَتَاكَ - أَتَاكَ éter - étmek). Bu kelimenin misal ayırımından olması dahi ca-

(Yaz ile kış öceştiler ve savaşa girdiler, kızgın gözle birbirlerine baktılar, arkadaşını tutmak için birbirlerine yaklaştılar, biri öbürünü yutmak için uğraşır).

أَبَّ ötti : "أَوْكَيْكُنْ أَبَّ" ok keyikten ötti = ok geyiğe geçti". Başka bir şeye geçen her nesne için dahi böyle denir. "وَبَرَّ"

أَبَّ karın ötti = karın boşaldı, sürdü"; (أَتَاكَ - أَتَاكَ öter - ötmek).

أَبَّ ütti : "أَلْبَاشِعْ أَبَّ" ol başığ ütti = o, başın saçlarını yaktı, üttü"; (أَتَاكَ - أَتَاكَ öter - ötmek).

أَبَّ itti : "أَلْأَبِيَّ إِبَّ" ol anı itti = o, onu itti, çarptı, eliyle veya ayağıyla itti, onu yere düşürdü"; (أَتَاكَ - أَتَاكَ iter - itmek).

أَبَّ etti : "تَنَكَّرَ مِنْكَ إِبَّ" Tengri mening ışım etti = Tanrı benim işimi iyiliğe koydu", "أَلْبَكْحَ إِبَّ" ol yüküng etti = o, namaz kıldı".

Oğuzca.Oğuzlar bir şey yaptıkları zaman "أَبَّ etti" sözünü kullanırlar, öbür Türkler "قَلَدِي" kıldı" derler. Yalnız, bu kelime kadınla çiftleşmekte kullanıldığı için Oğuzlar -kadınlar sıkılmasın diye-

bunu kullanmaktan vaz geçmişlerdir; (أَتَاكَ - أَتَاكَ éter - étmek). Bu kelimenin misal ayırımından olması dahi ca-

(Yaz ile kış öceştiler ve savaşa girdiler, kızgın gözle birbirlerine baktılar, arkadaşını tutmak için birbirlerine yaklaştılar, biri öbürünü yutmak için uğraşır).

أَبَّ ötti : "أَوْكَيْكُنْ أَبَّ" ok keyikten ötti = ok geyiğe geçti". Başka bir şeye geçen her nesne için dahi böyle denir. "وَبَّ"

أَبَّ karın ötti = karın boşaldı, sürdü"; (أَتَاكَ - أَتَاكَ öter - ötmek).

أَبَّ ütti : "أَلْبَاشِعْ أَبَّ" ol başığ ütti = o, başın saçlarını yaktı, üttü"; (أَتَاكَ - أَتَاكَ öter - ötmek).

أَبَّ itti : "أَلْأَبِيْ أَبَّ" ol anı itti = o, onu itti, çarptı, eliyle veya ayağıyla itti, onu yere düşürdü"; (أَتَاكَ - أَتَاكَ iter - itmek).

أَبَّ etti : "تَنَكَّرَ مِنْكَ إِبْنِيْ" Tengri mening ışım etti = Tanrı benim işimi iyiliğe koydu", "أَلْبَكْحِ إِبْنِيْ" ol yüküng etti = o, namaz kıldı".

Oğuzca.Oğuzlar bir şey yaptıkları zaman "أَبَّ etti" sözünü kullanırlar, öbür Türkler "قَلَدِيْ" kıldı" derler. Yalnız, bu kelime kadınla çiftleşmekte kullanıldığı için Oğuzlar -kadınlar sıkılmasın diye-

bunu kullanmaktan vaz geçmişlerdir; (أَتَاكَ - أَتَاكَ éter - étmek). Bu kelimenin misal ayırımından olması dahi ca-

izdir.

+ +

BU AYRIMIN MENKUSU

- اوبدي opdi : " ارسوفاوبدي er suw opdi = adam suyu
höpürdeterek içti". Başkası da böy-
ledir; اوباز - اوباق oper - opmak).
- ايجي agtı : " از ايجي er agtı = adam acıktı";
(اچار - اچار اچار - açmak).
- ازدي ardi : " از ازدي er ardi = adam yoruldu,
dermansız kaldı". Başkası da böyle-
dir. "أل ابي ازدي ol anı ardi = o,
onu aldattı"; (اراز - اراماق arar-ar-
mak).
- اوزدي ordi : " ال سبخ اوزدي ol saç ordi = o, saç
ördü". Örülen herşey için de böyle
denir; اوراز - اوراماق örür - örmek).
- اوردي ordı [+]: " ال اوت اوزدي ol ot ordı = o,
ot kesti, biçti". Biçilen ekin ve
diğer şeyler için de böyle denir;
(اوراز - اوراماق orar - ormak).
- ايردي erdi : " ار ايردي er erdi = adam yalnızlık
duydu, irkildi", "أل تام ايردي ol
tam erdi = o, duvarı yardı". Başka-
sı da böyledir; (ايراز - ايراماك) erer -

[+] Brockelmann bu kelimeyi "ormak" şeklinde yazmışsa da doğ-
ru yapmamıştır sanırım. Bana kalırsa "ormak" olacaktır.
Nitekim Radloff I, 1047 de "ormak" sözü bütün Doğu dille-
rinde "kesmek, biçmek" anlamlarına gelmektedir. Batı Türk-
çesinde bulunan "orak" kelimesi de bizim görüşümüzü kuv-
vetlendirmektedir. B. A.

örmek).

أوردى ördi: " بُلَيْتُ أوردى bulıt ördi = bulut belir-
di", " كَوَى أوردى koy ördi = koyun ağıl-
dan çıktı, yayılmak için yaylağa yönel-
di". Koyunlar gece başıboş bir halde ot-
lağa terkedildikleri zaman da böyle de-
nir. " أَلْ سَفِيحُ أوردى ol sawdıç ördi = o,
sepet ördü; hurma lifinden zenbil ördü".

Elle örülen her şey için de böyle denir;
أُورِمَاكُ örür - örmek).

أزدى azdı: " أَلْ يُولُ أزدى ol yol azdı = o, yolu şaşır-
dı", (أَزَارُ - أَزْمَاقُ) azar - azmak).

أوزدى uzdı: " أَلْكَ آبَى أوزدى anıñ atı uzdı = onun a-
tı geçti". Başkasını geçen her şey için
de böyle denir; (أُوزَارُ - أُوزْمَاقُ) uzar -
uzmak).

أسدى asdı: " أَلْ أَسْدَى ol et asdı = o, et astı".
Çiviye asılan nesnelere ve asılan adam
için de böyle denir; (أَسَارُ - أَسْمَاقُ) asar -
asmak).

أشدى aşdı: " أَلْ تَاغُ أَشْدَى ol tağ aşdı = o, dağı aş-
tı". Başkası da böyledir; (أَشَارُ - أَشْمَاقُ) aşar -
aşmak).

أغدى agdı: " أَلْ تَاغُ قَا أَغْدَى ol tağka agdı = o, dağa
agdı". Başka şeyi aşmak ta böyledir;
(أَغَارُ - أَغْمَاقُ) agar - agmak, " بُلَيْتُ أَغْدَى"
bulat agdı = bulut belir-di, " أَلْكَ يُونَى أَغْدَى"
anıñ yüzi agdı = onun rengi bozuldu".

اأذى awdı : " انكز كى اأذى anğar kişi awdı = halk onun etrafına toplandı"; (اأق - اأق)
awar - awmak).

اوكدى ogdı : " ال اوكدى ol meni ogdı = o, beni ogdı"; (اوكاز - اوكاز)
öger - ögmek).

+
+

BU AYRIMIN DÖRT HARFLİLERİ

ايدى aydı : " ال منكاسوز ايدى ol manğa söz aydı = o, bana söz söyledi"; (اير - اير)
ayur - ayamak).

اويدى oydı : " ال قاعون اويدى ol kagun oydı = o, kavun oydu". Başkası da böyledir; (اير - اير)
oyar - oymak).

ايدى oydı : " ال اوع ايدى ol unuğ oydı = o, unu basarak sıkıştırdı". Bir şeyi yerleştirmek ve sıkıştırmak için de böyle denir; (اير - اير)
oyar - oymak).

+
+

BU AYRIMIN GUNNELİLERİ

انكدى engdı : " ار انكدى er engdı = adam şaştı, engı yangı oldu"; (انكاز - انكاز)
enğer - enğmek).

انكدى öngdı : " ال يناع انكدى ol yıgaç öngdı = o, ağaç deldi". Duvarın temelini ve başka şeyleri delmek te böyledir; (انكاز - انكاز)
önger - öngmek).

اَنْكَدَى onğdı: " بَرْجِنُ بَدُوغَى اَنْكَدَى barçın buduğı onğ-
dı = ipek kumaşın rengi soldu"; (اَنْكَرْ -)
اَنْكَاكَ onğar - onğmak) [+]. Buna "اَنْكَدَى"
onğuktı" dahi denir.

+
+

K U R A L

Bu ayırmadan emrihazır sıygası i-
ki harf üzerinedir: " يَرْمَأُ اَلْ يarmak
al", " اَتْرَأْ اَلْ attın il" sözlerindeki
"al, il" kelimeleri gibi ki "para al",
"attan in" demektir.

Bundan sonra, Türk dilinde fiil
köklerinin emir sıygası olduğunu bile-
sin; emir sıygası olarak kararlaşan şe-
kil asıldır. Birçok sebepler, birçok
anımlar dolayısıyla bu köke bir takım
harfler eklenir.

Nehiy yapma yolu, bütün fiiller-
de emir sıygasının sonuna اَلْ getir-
mektedir. " اَلْ اَلْ alma = alma", " اَلْ اَلْ il-
ma = inme" gibi.

Bütün kuralların, ölçümlerin top-
landığı yer "Sâlim Kitabı"dır. Tanrı di-
lerse orada anlatılacaktır.

İki harfliler ayrımı bitti.

X

X

X

[+] Bu fiil, yazma nüshada " اَنْكَاكَ onğmak" şeklindedir. Basma
nüsha yanlıştır. B. A.

HER TÜRLÜ HAREKESİYLE ORTALARI

HAREKELİ OLAN فَعَلَ AYRIMI

أَبْرَدِي öpürdi: "أَلْ مِنْكَ مِّنْ أَبْرَدِي" ol manğa mün öpürdi = o, bana çorba içirdi". Başkası da böyledir; أَبْرَزُ - أَبْرَأُ öpürür - öpürmek).

أَتْرَدِي ötürdi: "أَلْ سَبِزْغُوْأَتْرَدِي" ol sızuzgu ötürdi = o, düdüğü öttürdü". Başkası da böyledir; (أَتْرَمَاكُ - أَتْرَزُ ötürür - ötürmek).

أُتْرَدِي uturdi: "أَلْ سَبِجْ أُتْرَدِي" ol saç uturdi = o, saç kesti". Urba ve urbaya benzer şeyleri kesmek te böyledir; (أُتْرَزُ - أُتْرَمَاكُ uturur - uturmak) [+].

أَدْرَدِي ötdirdi: "أَلْ تَامْ أَدْرَدِي" ol tam ötdirdi = o, damı deldi"; (أَدْرَمَاكُ - أَدْرَزُ ötdürür - ötdürmek).

أُجْرَدِي uçurdi: "أَلْ كُشْرُ أَجْرَدِي" ol kuş uçurdi = o, kuş uçurdu", "أَلْ أُنَى أَتْرَ أَجْرَدِي" ol anı attın uçurdi = o, onu attan düşürdü" [++]; (أُجْرُوْرُ - أُجْرُمَاقُ uçurur - uçurmak).

أَجْرَدِي öçürdi: "أَلْ أُنْعُ أَجْرَدِي" ol otuğ öçürdi = o, ateşi söndürdü", "أَنْتَ أَكْبَا سِنْ أَجْرَدِي" anıñ öpkesin öçürdi = onun öfkesini yatış -

[+] Yazma nüshada "أَتْرَزُ - أُتْرَمَاقُ uturur, - uçurmak" olduğu halde, basma nüshada, bu kelime "أَتْرَمَاكُ - أُتْرَزُ ötürür - ötdürmek" şeklinde yazılmıştır.

[++] Bu Türkçe cümlenin Arapça karşılığında gerek yazma ve gerek basma nüshalar şöyle demektir: "أَنْتَ أَكْبَا سِنْ أَجْرَدِي" Bu ibare yanlış; أُجْرَدِي kelimesi fazladır; iki harficer bir arada bulunamaz. B. A.

tardı", " أَلْأَبْنُ أَبِي جَرْدٍ ol
anı urup tını öğürdi = o, onu döğerek
soluğunu kesti".

Şu savda dahi gelmiştir: " أُنْع

أُدْعِي بِرَأْسِ الْجُرْمَانِ [+] otuğ odhuğ birle ö-
çürmes = ateş alevle söndürülmez". Bu
sav, bozut (fitne) bozutla bastırılmaz,
barışla bastırılır, denemek yerde kul-
lanılır; (أَجْرُ - أَجْرًا) öğürür - öğürmek).

أَجْرُ öğürdi: " أَلْأَنْكَرُ سَوْفَ لَجْرَدٍ ol anğar suw içür-
di = o, ona su içirdi". Başkası da böy-
ledir; (أَجْرُ - أَجْرًا) içürür - içür-
mek).

أَذْرَدِي edhirdi: " أَلْأَذْكَوْبِيُّ مَبْلَاقِ أَذْرَدِي ol edhğünü yavlak-
tan edhirdi = o, iyiyi kötüden, hayrı
gerden ayırdı". Şu savda da gelmiştir:
" أَتَى زَنْكَافِي أَذْرَمَاسْ etli tırnğaklı ed-
hirmes = et tırnaktan ayrılmaz". Bu
sav, tırnaklarla etin arası ayrılmadı
gibi hısımların da birbirinden
ayrılmıyacağını bildirmek için söyle-
nir [+]; (أَذْرَمَ - أَذْرَمًا) edhirür - ed-
hirmek).

أَذْرَدِي edhirdi: " أَلْأَذْرَدِيُّ نَائِحِي ol edhirdi nengni = o,
bir şeyi seçti"; (أَذْرَمَ - أَذْرَمًا) edhirür-

[+] Bu kelime " أَتَى ot" olsa daha doğru olurdu. B. A.

[++] Bu sav, bugün bile Batı Türk İlinde "hısım hısımdan ay-
rılmaz" diyecek yerde "et tırnaktan ayrılmaz" diye kul-
lanılmaktadır. B. A.

edhirmek).

أَذَرِدُمُ üdherdim: "مَنْ أَدَرِدُمُ men anı üdherdim =
ben ona uydum, izince gittim"; (ذَرَرٌ -
أَذَرِمَاكُ üdherür - üdhermek).

أَسْرُدِي اسurdı: "أَرَأَسْرُدِي er asurdı = adam aksır-
dı"; (أَسْرَمَاقُ - أَسْرُرٌ اسurur - asurmak).

أُسْرُدِي osurdı: "أَرَأُسْرُدِي er osurdı = adam osurdu";
(أُسْرَمَاقُ - أُسْرُرٌ osurur - osurmak).

إِسْرُدِي ısırdı: "إِنِّ إِسْرُدِي it ısırdı = köpek ısır-
dı". Şu savda da gelmiştir: "إِسْأَسْرِمَاش"
إِتِّ إِسْرِمَاش it ısırmas, at tepmes te-
me = it ısırmas, at tepmez deme"; çün-
kü onların yaradılışı o yoldadır; (إِسْرُرٌ -
إِسْرِمَاقُ ısırur - ısırnak).

أَشْرُدِي öşerdi: "أَيْنَكُ كُوزِي أَشْرُدِي anıñ közi öşerdi =
onun gözü karardı, açlıktan gözü ka-
rardı"; (أَشْرَمَاقُ - أَشْرُرٌ öşerür - öşermek).

أَغْرُدِي ogurdı: "أَرَأَسْتَكُ أَغْرُدِي er süngük ogurdı = o,
kemiği bitıştirdi ve ayırdı"; (أَغْرُرٌ -
أَغْرِمَاقُ ogurur - ogurmak).

أَقْرُدِي ewürdi: "أَلْ مَنِي يُولِدُنْ أَقْرُدِي ol meni yoldın ewür-
di = o, beni yoldan çevirdi"; (أَقْرِمَاقُ -
أَقْرُرٌ ol ayak ewürdi = o, kap ge-
virdi". Başkası da böyledir; (أَقْرُرٌ -
أَقْرِمَاكُ ewürer - ewürmek).

أَكْرُدِي egirdi: "بِكُ كَذَا أَكْرُدِي Beg kend egirdi = Bey
şehri kuşattı"; "أُرَاعَتِي أَكْرُدِي"
uragut yapı egirdi = kadın ip eğir-

di", "سوف كمنو كوردي" suw kemini egirdi = su geniye döndürdü"; "أكرز - أكرزك" (أكرزك) egirer - egirmek); "ألهم إلهنا أكرزب" ol meni işka egirdi = o, beni işe sürdü"

الزدي alardı: "تلكا الزدي" talka alardı = koruk kızardı", "أنيك كوزي الزدي" anıñ közi alardı = onun gözü kamaştı", "كشي" kişi yini alardı = adamın bedeni ala oldu"; "الأرز - الرماق" alarur - alarmak).

الزدي ilerdi: "ميناك كوزمانانك الزدي" mening közümne neng ilerdi = benim gözümne bir şey ilişti"; (Karanlıktan, yahut uzaktan gözümne bir şey ilişti). Şu parçada dahı gelmiştir :

قشلاز قمع كلاردي تغلاز يني الزدي
أز نيني سلودي توتوجك بركشور

Kaklar kamuğ kölerdi

Taglar başı ilerdi

Ajun tını yılırdı

Tütü çeçek çerkeşür

"Kuru yerler hep gölerdi; dağ başları göründü, göze ilişti; dünyanın soluğu ılıdı, türlü çiçekler sıralandı".

(Sular çoğaldı, çukur yerlere doldu; dağ başları hayal meyâl göründü; dünyanın nefesi ısındı; ağaçlar açıldı, canlı varlıklar çiftleşti, her cins-

ten tomurcuklar sıralandı).

أمزدي emüzdî: "أرأقت أغلنكا سوت أمزدي" uragut oglına sût emüzdî = kadın oğluna sût emzir-di"; (أمز - أمزؤ - أمزؤمك emüzür - emüzmek).

أبشدي öpüşdi: "أل منك رلا أبشدي" ol mening birle öpüşdi = o, benimle öpüşti"; (أبش - أبشؤ - أبشؤمك öpüşür - öpüşmek).

أتشدي atışdı: "أل منك رلا أوق اتشدي" ol mening birle ok atışdı = o, benimle ok atışdı". Herhangi bir şey atmak için de böyle denir; (أتشؤ - أتشؤمك atışur - atışmak).

أتشدي utuşdı: "أل منك رلا يسرمان أتشدي" ol mening birle yarmak utuşdı = o, benimle para yutuştı"; (أتشؤ - أتشؤمك utuşur - utuşmak).

إتشدي itişdi: "أل آئك رلا إتشدي" ol anıng birle itişdi = o, onunla itişti"; (إتشؤ - إتشؤمك itişür - itişmek). Bir şeyi müdafaada yardımlaşmak, yahut yarışmak için de böyle denir,

أچشدي açışdı: "أل منك كعب أچشدي" ol manğa kapuğ açışdı = o, bana kapıyı açmakta yardım etti". Yarış yapıldığı zaman da böyle denir; (أچشؤ - أچشؤمك açışur - açışmak) [+].

[+] Burada, basma nüshada Dv. I, 158,5 den sonra aşağıdaki ibare unutulmuştur. Yazma nüshanın 100 üncü sahifesinin 4 üncü satırında olan bu parçayı alıyoruz :

"أزؤم أچشدي" üzüm açışdı = üzüm ekşidi". B. A.

اَجَشْدِي ögeşdi: "أَلْ مَنِكَ بِرَلا اَجَشْدِي" ol mening birle ögeşdi = o, benimle yarış yaptı, ögeşti"; اَجَشْوُر - اَجَشْمَاكُ (اَجَشْمَاكُ) ögeşür - ögeşmek).

اِجْشِدِي içişdi: "أَلْ مَنِكَ بِرَلا اِجْشِدِي" ol mening birle süt içişdi = o, benimle süt içmekte yarış etti". Yardımlaşmak ta böyledir; اِجْشَوُر (اِجْشَوُر) içişür - içişmek).

Bu çeşit fiiller iki türdür.

Birincisi : İki fail arasında müteaddi olan fiildir. Bu, Arapçanın مفاعله ayrımı gibidir. Bu kısım bir iş üzerinde yardımlaşma ve yarışma dahi bildirir.

İkincisi: Failin bütün parçalarına dağılmış, içerisine sinmiş bir fiil olmaktır. "سِرْكَا اِجْشِدِي" sirke açışdı = sirkenin her tarafı acılaştı"; (تَوُنْ تَرْنِي اِجْشِدِي) ton terni içişdi = elbise teri içerisine çekti). Fiillerin birçokları bu yoldadır.

اَدْشِدِي adışdı: "أَرَا اَدْشِدِي" er adhakı adışdı = adamın ayağı apıştı"; اَدْشَوُر - اَدْشِمَاكُ (اَدْشِمَاكُ) adışür - adışmak). Birbirinden ayrılan, ayrılan her nesne için de böyle denir.

اُدْشِدِي udışdı: "أَلْ مَنِكَ بِرَلا اُدْشِدِي" ol mening birle udışdı = o, benimle uyumakta yarış etti" (Hangimiz daha çok uyuyacağız diye

o, benimle uyumakta yarış etti); "ذاق" udhişdi = ayak uyustu";
"أدشى" adhak udhişdi = ayak uyustu";
"أدشيت" adhişit = yogurt udhişdi = yogurt
pıhtılaştı"; "أدشور" udhişur -
udhişmak).

أدشيت idhişdi: "أل منكا أدشيت ادشى" ol manga artut
içhişdi = o, benimle armağanlaştı" (o
bana armağan verdi, ben ona armağan
verdim). Başkasiyle yapılan her yarış
ta böyledir; (أدشور - أدشاق) idhişur -
idhişmak).

أرشيت arışdi: "ألا أرشيت الارشيت" olar ikki arışdi = on-
lar birbirlerini aldattı"; (أرشور -
أرشاق) arışur - arışmak).

أرشيت aruşdi: "ياغ أرشيت" yağ aruşdi = yağ eri-
di". Başkası da böyledir; (أرشور -
أرشاق) aruşur - aruşmak) [+].

أرشيت uruşdi: "ألك برلا أرشيت" anıñ birle uruşdi = o-
nunla vuruştı". Beyler ve Beylerden
başkası vuruştığı zaman da böyle de-
nir; (أرشور - أرشاق) uruşur - uruşmak).

Şu savda dahi gelmiştir:

"ألب لار برلا أرشيتا . بكلا دز برلا أرشيتا"
alplar bir-
le uruşma, Begler birle turuşma = yi-
gitlerle vuruşma, Beylerle duruşma!."

[+] Basma nüshada "أرشاق - أرشور" şeklinde geçen bu fiil, yazma nüshada "أرشور - أرشاق" erüşür - erüşmek" şeklindedir; doğrusu da budur. Çünkü ortaklaşma ve yardımlaşma edatı bulunmayan asıl kök fiil "أرومك" erümek'tir. B. A.

Aşağıdaki parçada da gelmiş-

tir:

ارن ابى اقسشيلار . فئكر كوزن بقشيلار
قئع تلنن قشيلار قئق قئق قئق قئق

Eren alpi okuştılar

Kingir közün bakiştılar

Kamuğ tolmun tokuştılar

Kılıç kına küçün sıgdı

"Yigitler çağrıştılar -erler yigidi çağrıştılar-, yan gözle bakiştılar, bütün silâhlarla vuruştular, kılıç kına güç sıgdı".

(Yigitler birbirlerini çağırdılar, kızgın gözle bakiştılar, bütün silâhlarla vuruştular, öyle ki üzerlerinde kuruyan kanın çokluğu dolayısıyla kılıç kına zorla sıgdı).

ارشدی ürüşدی: "أل منكا ات ارشدی" ol manğa ot ürüşdi = o, bana ateş üflemede yardım etti"; (ارشور - ارشماك) ürüşür - ürüşmek).

ارشدی örüşدی: "أل منكا يشغ ارشدی" ol manğa yışığ örüşdi = o, bana ip örmekte yardım etti". Herhangi bir şeyi örmekte yarışmak ta böyledir; (ارشور - ارشماك) örüşür - örüşmek).

Yardımlaşmadan yarışmayı ayırt etmek istiyen, onu sıla edati